

УДК 811.133.1'367

Станіслав О. В.

МОДЕРНІЗМ І ВИНИКНЕННЯ СИНТАКСИЧНОЇ СЕПАРАТИЗАЦІЇ: ПРИЧИННО-НАСЛІДКОВИЙ ЗВ'ЯЗОК (НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ)

Стаття присвячена проблемі виникнення синтаксичної сепаратизації в сучасній французькій мові. Аналіз фактичного матеріалу показав, що між синтаксично розчленованими (сепаратизованими) структурами й основними принципами модернізму існує тісний причинно-наслідковий зв'язок. Установлено, що такі принципи модернізму, як суб'єктивізм, ірраціоналізм, алогізм, фрагментарність, дисгармонія, порушення ієрархії тощо, стають базисом, культурологічним підґрунтям, на основі якого утворюється та формується синтаксична сепаратизація французької мови початку ХХ століття.

Ключові слова: модернізм, принципи модернізму, сепаратизація, розчленовані структури, суб'єктивізм, алогізм.

Станіслав О. В. Модернизм и возникновение синтаксической сепаратизации: причинно-следственная связь (на материале французского языка). – *Статья.*

Статья посвящена проблеме возникновения синтаксической сепаратизации в современном французском языке. Анализ фактического материала показал, что между синтаксически расчлененными (сепаратизированными) структурами и основными принципами модернизма существует тесная причинно-следственная связь. Установлено, что такие принципы модернизма, как субъективизм, иррационализм, алогизм, фрагментарность, дисгармония, нарушение иерархии и т. п., становятся базисом, культурологическим фундаментом, на основе которого образуется и формируется синтаксическая сепаратизация французского языка начала ХХ века.

Ключевые слова: модернизм, принципы модернизма, сепаратизация, расчлененные структуры, субъективизм, алогизм.

Stanislav O. V. Modernism and the emergence of syntactic separation: cause and effect relationship (based on French language). – *Article.*

The article deals with the problem of syntactic separation occurrence in modern French. The analysis of the factual material showed close cause and effect relationship between syntactically dissected (separation) structures and basic principles of modernism. It is established that such principles of modernism as subjectivism, irrationalism, illogic, fragmentation, discord, violation of the hierarchy and others like that become the basis, cultural foundation on which is formed syntactic separation of French language of the beginning of XX century.

Key words: modernism, principles of modernism, separation, dissected structures, subjectivity, illogic.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Французький синтаксис початку ХХ століття – це самодостатня, сформована, розвинута система, яка має широкі комбінаторні можливості. Утім, процеси демократизації, соціальні та політичні перетворення, активні події культурного життя Франції цього періоду не могли не відобразитися на мові, а отже, і на тенденціях розвитку синтаксичних зв'язків. Мова як своєрідне дзеркало суспільства прямо й відверто відображає стиль і зміст (суспільний, економічний, політичний, культурний тощо) епохи. Відомо, що основним художнім напрямом означеної доби став модернізм із низкою численних течій (експресіонізм, кубізм, дадаїзм, сюрреалізм, «потік свідомості», екзистенціалізм та інші).

У фокусі лінгвокультурологічного аналізу розглянемо, яким чином художні тенденції, принципи модернізму вплинули, відбилися на синтаксичній формі літературних творів загалом і сприяли виникненню й розвитку сепаратизації зокрема. Під **сепаратизацією** розуміємо особливий вид зв'язку, що виникає в межах синтаксичної конструкції, яка побудована шляхом розділення речення на самостійні висловлення, інтонаційно та графічно відокремлені, проте єдині за змістом. Особливістю сепаратизованої фрази є те, що її основа (базисна частина) не відображає усієї повноти змісту висловлення, яке поступово, у ході свого формуван-

ня, наділяється новими деталями, доповненнями, що особливим чином прикріплюються до раніше сказаного й інтонаційно завершеного речення [1, с. 77]. Наприклад:

C'est une boîte bien close ; on y sert la choucroute ou le cassoulet toute la nuit. Les gens y viennent souper à la sortie du théâtre... Huit tables de marbre. Une banquette de cuir court le long des murs. Deux glaces mangées de taches rousses... (J.-P. Sartre, Nausée, p. 91).

Je dus faire un gros effort pour entrer; je ne m'assis pas. Je criai: «Garçon!» Personne ne répondit. Une tasse vide sur une table. Un morceau de sucre sur la soucoupe (J.-P. Sartre, Nausée, p. 113).

Je m'en vais, je me sens vague. Je n'ose pas prendre de décision. Si j'étais sûr d'avoir du talent... Mais jamais – jamais je n'ai rien écrit de ce genre; des articles historiques, oui, – et encore. Un livre. Un roman. Et il y aurait des gens qui liraient ce roman et qui diraient: «C'est Antoine Roquentin qui l'a écrit, c'était un type roux qui traînait dans les cafés», et ils penseraient à ma vie comme je pense à celle de cette Nègresse: comme à quelque chose de précieux et d'à moitié légendaire. Un livre. (J.-P. Sartre, Nausée, p. 248–249).

Наразі сепаратизовані (розчленовані) синтаксичні структури імітують усне мовлення, інтенсифікують почуття, емоції героїв, афективно впливають на читача й тим самим перетворюються на спеціальний стилістичний прийом виразності.

В епоху інтеграції різноманітних гуманітарних і суспільних наук єдиним об'єктом багатостороннього вивчення постає людина, її культура, буття в соціумі, менталітет, мовлення тощо. Сучасні мовознавчі пошуки засвідчують сталий інтерес науковців до лінгвістики як до науки багатовекторної та різнопланової. Проблеми синтаксису французької мови студіювали, як вітчизняні, так і зарубіжні романісти: О.О. Андрієвська, Ш. Балі, Е. Бенвеніст, Л.Г. Вєденіна, В.Г. Гак, Ж. Галіше, М. Десент, К. Долінін, Ж. Дюбуа, А. Загнітко, Г.М. Костюшкіна, З. Левіт, М. Мамудян, А. Мартіне, О.О. Реферовська, А. Сеше, Ф. де Соссюр, Ю.С. Степанов, Л. Теньєр, Т. Тодоров, Н.О. Шигаревська та багато інших. Означена стаття пропонує точку зору на проблему синтаксичної сепаратизації в площині лінгвокультурологічного аналізу, яка є актуальним об'єктом розгляду не лише для мовознавців, але й для літераторів, культурологів, філософів, мистецтвознавців і багатьох інших.

Формулювання мети й завдань статті. Метою дослідження є обґрунтування тісного зв'язку між сепаратизацією як синтаксичним явищем і принципами основного художнього напрямку епохи – модернізму. Основним завданням розвідки окреслюється визначення причин і передумов виникнення сепаратизованих структур у сучасній французькій мові з погляду лінгвокультурології.

Спостережено, що інновації у французькому синтаксисі ХХ століття (виникнення сепаратизації в тому ж числі) тісно пов'язані з активними художніми процесами, що відбувалися в літературі, мистецтві, культурі загалом. Французька культура початку ХХ століття переживала кризу гуманістичних ідеалів; превалювала модель культури, зорієнтована на людину – творця, особистості, яка удосконалює цей Світ й себе у цьому Світі була зруйнована.

Усій європейській культурі властиве трагічне світосприйняття, усвідомлення хаосу, втрата цілісності світобудови. Осмислення вказаних процесів породило трагізм і песимізм, які супроводжують становлення нового художнього мислення ХХ століття. Зміни у філософській і світоглядній парадигмі, у якій намітився відхід від раціоналістичної програми в бік ірраціоналістичної, зумовили формування принципово нового типу свідомості, світобачення, світосприйняття.

Суб'єктивізм, інтуїція, внутрішній діалог, пряме спілкування мовця з читачем, зануреність у сферу свідомості, відтворення не лише світу зовнішнього, але й надто внутрішнього – визначальні риси творчих пошуків французьких модерністів ХХ століття. Протестуючи проти застарілих ідей і форм, модерністи шукали докорінно нові шляхи та формальні засоби художнього відображен-

ня дійсності, прагнули кардинального оновлення всіх видів мистецтва.

З цього погляду модернізм став істинно художньою революцією і може пишатися такими епохальними знахідками в літературі, як внутрішній монолог, зображення людської психіки у формі «потoku свідомості», встановлення віддалених асоціацій, винахід сюрреалістичної метафори, збагачення художньої творчості через відкриття прихованого змісту, показ ірреального, непізнаного, універсалізації художніх прийомів та естетичних принципів.

Спираючись на дослідження В. Руднева стосовно принципів прози ХХ століття [2, с. 237–241], виокремимо лише ті з них, які, на нашу думку, зумовили оновлення французької синтаксичної структури та безпосередньо реалізувались у синтаксисі модерністського тексту.

Насамперед, вкажемо на бінарну опозицію «ілюзія – реальність». Для текстів європейського модернізму ХХ століття характерною є постійна гра між реальністю і нереальністю, дійсністю і фантазією, явним і вигаданим. Це відбувається через семіотизацію, міфологізацію реальності, яка розчиняється в алюзіях, ремінісценціях, дзеркальному відображенні одного в іншому, наприклад як у творах А. Бретона, М. Пруста, А. Камю, Ж.-П. Сартра та інших. Як результат – інтимізація тексту, абсолютна суб'єктивність сприйняття простору, часу, буття. Метою своєї творчості модерністи вбачають у трансформації, у перетворенні світу. Художник-модерніст (у широкому розумінні) не відображає, а, як чарівник, сам творить світ.

В основі вказаного принципу знаходиться аутистичне мислення письменника-модерніста, який є самобутнім, оригінальним, поліфонічним мозаїстом. У своїх психічних установах митець не прагне відображати дійсність, в існування й актуальність якої не вірить; він моделює свою, власну реальність, свою авторську картину світу. Зазвичай представники такого психологічного типу – це замкнуті, занурені в себе, у свої переживання люди, що мають психічно невірніважений, хворобливий характер, однак є дуже цілісними у своїх внутрішніх переконаннях. Наприклад, можна згадати М. Пруста, який другу половину свого життя провів у кімнаті з пробковими стінами, С. Далі, П. Гогена, Ван Гога.

За цих обставин формувалася нова, авторська, неповторна манера літературної творчості, що суттєво впливала й на синтаксичну структуру художніх творів. Цей фактор є важливою передумовою виникнення й розповсюдження синтаксичної сепаратизації в літературі «потoku свідомості», сюрреалізму, екзистенціалізму тощо. У цьому разі сепаратизація є яскравим прикладом суперечності між лінійністю мови та багатоплановістю мислення. У свідомості людини можуть виникати відра-

зу декілька думок, що фізіологічно пояснюється одночасним виникненням кількох осередків збудження. Однак їхня реалізація в мовленні може слідувати лише ланцюжково, одна за іншою, а не одночасно. Об'ємність мислення вступає в суперечність із лінійністю мовлення, яке вирішується появою нових синтаксичних конструкцій в мові на кшталт сепаратизації.

Фундаментальна новизна літератури ХХ століття полягає в тому, що вона не лише працювала над формою, була не чистим формальним експериментом, а надзвичайно активно залучалась до діалогу з читачем, моделювала позицію оповідача, який зважав на позицію читача. Інакше кажучи, прагматика, а не семантика складає композицію твору. Майстром художньої прагматики був М. Пруст. Встановлено, що з метою актуалізації прагматичних установок висловлення винаходились і нові синтаксичні форми. Сепаратизація є однією з таких синтаксичних форм, засобів формування комунікативного, прагматично-спрямованого простору художнього твору.

За В. Рудневим, важливою ознакою прози модернізму є принцип пріоритету стилю над сюжетом. Нейтральний стиль – це участь масової або реалістичної літератури. Стиль стає головною рушійною силою роману, який поступово зливається з сюжетом. Переказувати сюжети таких текстів дуже складно й немає сенсу; стилістичні особливості витісняють зміст.

Прагнучи творити новий стиль, нове світовідчуття, нову форму свідомості, модерністи показували ментальне життя, імітували усне мовлення, відтворювали внутрішній монолог, передавали внутрішній психічний стан оповідача. Ці особливості художніх текстів модерністів також сприяли проникненню структур усного мовлення (сепаратизації, для прикладу) в мову літературну. Назвемо передусім тексти «потоків свідомості» (А. Бретон «Магнітні поля», М. Пруст «У пошуках утраченого часу»). Сепаратизовані структури як синтаксичні конструкції розмовного мовлення передають вільний, невимушений, природний потік мислення, плин думок і уявлень, що фіксуються в процесі їх безпосереднього виникнення у свідомості. Сепаратизація відображає такі риси розмовного мовлення, як її спонтанність, швидкість реакції на певну ситуацію, уможливаючи сполучення логічних й емоційних, послідовних і незв'язних основ водночас.

У контексті нашого дослідження положення «синтаксис, а не лексика» [2, с. 240] є одним із надважливих принципів прози ХХ століття. Оновлення модерністської текстової тканини відбувається за посередництвом синтаксису, а не лексики; робота над синтаксичними структурами, а не над словом характеризує сучасну літературу. З цього принципу випливає принцип порушення

зв'язності тексту. У модерністській прозі речення не завжди логічно сполучуються між собою (як при когезійній зв'язності), що іноді приводить до повної деструкції синтаксичного зв'язку між висловленнями. У сепаратизації елемент синтаксичної структури, який хочуть виділити, акцентувати, зробити більш важливим, виносять за межі речення. Структурно це руйнує синтаксичні зв'язки, порушує зв'язність елементів, проте це ефективний спосіб стилістичного увиразнення, засіб інформаційного доповнення висловлення, його змістового й емоційного збагачення.

Розгляд матеріалу показав, що література французького модернізму характеризується різною синтаксичною будовою. У синтаксисі реалізуються такі змістовні принципи модернізму, як створення індивідуальної картини світу, відмова від раціонального, алогізм, фрагментарність, дисгармонія, завуальованість змісту, порушення композиційної ієрархії, пропорцій, структурна розчленованість тощо.

Ще раз підкреслимо, що оновлення синтаксису відбувалося на фоні загальної демократизації суспільства та культурної лібералізації, які мали посутнє значення для розвитку мови загалом. Відзначаємо інтенсивний розвиток масового адресованого мовлення, розповсюдження широких усних контактів, проникнення усної форми мови в художню літературу та в інші стилі письмової мови (публіцистику, наукову прозу тощо). Особливу увагу хочеться звернути на вплив розмовної мови на літературну: факти живої розмовної мови, вкорінюючись у письмову мову, значущо впливають на її структуру, системні відношення, семантичне та стилістичне значення, просодичні характеристики тощо.

Результати розвідки свідчать, що на тлі вищезгаданих тенденцій не могли не виникнути, точніше проникнути з розмовного мовлення, такі яскраві, експресивні виражальні засоби актуалізуючого синтаксису, як сепаратизовані структури.

Сепаратизовані структури оновлюють в цілому синтаксичну систему сучасної французької мови. Актуалізуючи висловлення в незвичний спосіб, вони здійснюють його розрив, аритмію, дисонанс, руйнують синтагматичну ієрархію структури, виражають суб'єктивну модальність та асоціативність сприйняття. Сепаратизація творить авторську індивідуальну картину світу, у якому все відбувається природно, тут і зараз, на очах читача (як і картини імпресіоністів, кубістів чи то ташистів, музичний джаз, театр Брехта, «автоматичне письмо» А. Бретона, «потік свідомості» М. Пруста, екзистенціальні внутрішні монологи А. Камю, драматичні п'єси А. Жіда, Ж.-П. Сартра тощо).

Як бачимо, нове світосприйняття, нове світорозуміння у французькій (і європейській) культурі

початку ХХ століття віддзеркалилося у всіх видах і жанрах мистецтва. Антитрадиціоналізм, алогізм, суб'єктивізм як художні принципи цього часу знаходять своє безпосереднє відбиття у французькій прозі, живописі, музиці, архітектурі, скульптурі, театрі, кіно тощо. Це період всеосяжного модернізму.

Зазначимо також, що поняття модернізму тісно пов'язане не лише з мистецтвом, але й з наукою, філософією часу. Проявом модернізму у філософії, науці ХХ століття можна вважати такі ключові явища, як психоаналіз, інтуїтивізм, екзистенціалізм, об'єктивні духовні підсвідомі структури, теорія відносності, квантова механіка, аналітична філософія, кібернетика та інші; а отже, модерністами є Зигмунд Фройд, Карл Густав Юнг, А. Бергсон, Леві-Стросс, Альберт Ейнштейн, Курт Гьодель, Нільс Бор, Вернер, Фердинан де Соссюр, Клод Шенон і низка інших філософів і вчених.

У нашій роботі теза про спільність процесів, тенденцій розвитку в усіх видах культури французького суспільства початку ХХ століття є дуже важливою, оскільки вона уможливує розуміння тісного зв'язку між мовними явищами та фактами духовного життя народу. Крім того, встановлення взаємозв'язку між принципами модернізму й синтаксичною сепаратизацією пояснює діалектичний розвиток, механізми динаміки даного мовного феномену.

Початок ХХ століття, епоха модернізму, – це етап входження сепаратизованих структур у письмову мову, коли вони виступають у сильній синтаксичній позиції за відношенням до слабких, синтаксично організованих, унормованих конструкцій й використовуються в індивідуально-авторському ідіостилі, це перший ступінь динаміки сепаратизації.

Другий ступінь динаміки – широке використання сепаратизованих структур у мові художньої літератури, тобто коли вони стають характерною рисою, ознакою стилю не одного окремого письменника, а для митців різних напрямів, течій, шкіл і навіть для тих, для кого не є характерним

їх уживання, які зорієнтовані на класичні традиції. Сепаратизовані структури виявляються в мові персонажів, в авторському мовленні, у внутрішніх монологах, потоці свідомості тощо. На цьому етапі проявляється найбільша їхня експресивність, оскільки вони стають синтаксичним елементом художнього мовлення, спеціальним стилістичним прийомом виразності.

Третім ступенем розвитку сепаратизованих структур можна вважати їхнє функціонування в літературі постмодернізму та вихід за межі художньої літератури й поширення в інших функціональних стилях, наприклад у публіцистичному, науково-популярному. Відбувається стилістичний зсув і певна часткова або повна нейтралізація експресивного відтінку розчленованих конструкцій.

Виділення трьох ступенів адаптації сепаратизованих синтаксичних конструкцій усного мовлення в системі синтаксису літературної мови виявляє динамічний аспект розвитку французького синтаксису; вмотивовує зумовленість між виникненням, розвитком, функціонуванням сепаратизації та художніми тенденціями, культурною парадигмою часу.

Таким чином, проведений аналіз показав, що головною, визначальною передумовою, своєрідним базисом, на якому виникла сепаратизація, став модернізм. Власне на основі цього художнього напрямку сепаратизація сформувалась як засіб вираження актуалізуючого синтаксису, як афективний стилістичний прийом.

Результати дослідження ствердили цілковиту співвіднесеність, тісний причинно-наслідковий зв'язок між сепаратизованими синтаксичними структурами та принципами літературного модернізму. Перспективи подальших досліджень пов'язуємо з аналізом семантичних, структурних, композиційних, просодичних особливостей сепаратизації у французькій літературі ХХ століття; актуальним було б також схарактеризувати сепаратизацію з точки зору її функціональних можливостей, прагматичних потенцій абощо.

Література

1. Андриевская А.А. Явления «сепаратизации» в стилистическом синтаксисе современной французской художественной прозы / А.А. Андриевская // Филологические науки. – 1969. – № 3. – С. 77–83.
2. Руднев В.П. Словарь культуры XX века / В.П. Руднев. – М., 1999. – С. 237–241.

Джерела ілюстративного матеріалу

Sartre J.-P. La nausée / J.-P. Sartre. – P. : Éditions Gallimard, 1938. – 239 p.